
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.27.2022.119>

UDK: 821.163.42(497.6).09-31 Vuletić A.

811.163.42'38

Pregledni rad

Primljeno: 25. III. 2022.

Prihvaćeno: 10. V. 2022.

MARIJA VUKOJA MIKULIĆ – JOSIPA ŠUNJIĆ
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
marija.vukoja@ff.sum.ba – josipa.sunjic@ff.sum.ba

JEZIČNOSTILSKA ANALIZA ROMANA *GORKO SUNCE*

Sažetak

Anđelko Vuletić bosanskohercegovački je pjesnik, pripovjedač, dramski pisac i prevoditelj. Kao mitski i stvarni prostor radnje svojih romana odabire podneblja Hercegovine u kojima se ostvaruje razigranost ekspresionističke vizije. U kompoziciji i formi njegovih romana prevladava narativno-ispovjedni ton, a time i intimno viđenje stvari kod likova. Najveći dio radnje veže se za sudbine glavnoga lika, a govorenjem u prvo me licu, što je kod Vuletićevih likova jako često, lik nerijetko preuzima i ulogu pripovjedača iako on već postoji u vidu pouzdana pripovjedača. U ovome radu prikazat će se osnovne jezičnostilske odlike romana *Gorko sunce*. Analizirat će se posebnosti na semantičkoj, semiotičkoj i stilističkoj razini te će se izdvojiti najbitnije jezičnostilske jedinice.

Ključne riječi: *Gorko sunce*; analiza; jezičnostilska obilježja; jezičnostilske jedinice

Uvod

Roman *Gorko sunce* napisan je 1957. godine u *Studentskome gradu*, kako sam autor naznačuje na kraju, a objavljen je sljedeće godine u Sarajevu. Prije svega važno je napomenuti da *Gorko sunce* predstavlja Vuletićev ulazak u književni svijet te da je nagrađeno na anonimnome natjecanju za jugoslavenski moderni roman još za njegovih studentskih dana. Rijetkost je sresti izvrsna pjesnika koji je svoju književnu karijeru započeo romanom.

Velika književno-povijesna istina – da se, naime, svaki autentični književni opus, i u tematsko-idejnome smislu, i u izražajno-poetičkom smislu, već s prvim autorskim djelom raskriva i definira u svojim najbitnijim, karakterističnim značajkama i usmjerenjima – dobila je u ovome slučaju potpunu potvrdu; već s prvom knjigom Vuletić je ušao u red velikana nacionalne književnosti i sve ono što u njegovu ukupnom djelu predstavlja trajnu estetsku vrijednost iskazalo se ili, barem, navijestilo već u ovom romanu.¹

Radnja romana smještena je u malo hercegovačko selo, Popovo polje, kako ga on sam naziva *zavičajem sunca*, a koje će se pokazati *antiutopijom*². Roman predočava svijet likova određen egzistencijalnim nagonima, vjerskom zaslijepljenošću i ljudskom pokvarenošću. Razvoj likova u cijelosti je određen ruralnim, primitivnim značenjskim odrednicama, a likovi su potpuno srasli s podnebljem u kojemu žive. Život iz *Gorkoga sunca* više slični na prokletstvo, zatočenost i u znaku je neobuzdanosti emotivnih i duhovnih sila koje obitavaju između stvarnih životnih potreba i oskudice u kojoj žive. Izgleda da je tragičnost Vuletićeve zavičajnosti genetski usađena u ljude toga podneblja. Radnja se odvija za vrijeme i poslije Drugoga svjetskog rata te će biti prikazane sve posljedice koje je rat ostavio u kolektivnome mentalitetu ljudi ovoga podneblja, a i u njima samima što će se otkriti u brojnim prebiranjima po mislima glavnih likova.

¹ Željko Grahovac, *Anđelko Vuletić. Pjesnik žedi i poruge*, Grafex, Mostar, 1998., str. 7.

² Usp. IGOR MANDIĆ, *Književno (st)ratište*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1998., str. 159.

Determiniranost kao odrednica stila

Mnogo je problema na koje se autor osvrće u ovome djelu. Složena fabula *Gorkoga sunca* tematizira prave ljudske drame, težak položaj žene u društvu, muško-ženske odnose, ali, s druge strane, i položaj seljaka u malome hercegovačkom mjestu, njihovu bijedu, okrutne sudbine koje su posljedica društvenoga ustroja, rata i ekonomskih kriza te uzaludnost i svrhu čovjekova hoda po zemlji. Uz to se ističe i motiv suše, odnosno žeđi. Taj je motiv čest u književnosti, pa je tako, primjerice, motiv suše u Nazorovoj *Vodi* glavni pokretač cijele fabule, ali opet nije toliko tragičan kao kod Vuletića, kod kojega je suša sporedni motiv. U *Gorkome suncu* ona je personificirana i dovodi likove do potpune dehumanizacije. Čovjek čovjeku postaje vuk. Motivom suše ovdje su prikazane sva tjeskoba ljudi toga zavičaja, praznina i prokletstvo postojanja. Atmosfera je mučna, *sartreovska* te tako djeluje i na čitatelja.

Čega su zapravo žedni Vuletićevi likovi? Je li u pitanju samo voda ili je to žeđ za jednakosti, vrijednosti, za životom koji nije težak križ ili je to žeđ za pronalaskom svrhe življenja? Na prvoj razini čitanja odgovor na ova pitanja bio bi – obična žeđ, a na drugoj i višoj razini čitatelj može prepoznati da je u pitanju nešto puno veće od vode, možda je najbolje reći da je u pitanju žeđ za smislom. *Gorko sunce* otvara puno pitanja i čini se da su na jednome mjestu skupljeni najveći problemi ovoga kraja, ali i svih patrijarhalnih zajednica. No, važno je naglasiti da uza sve te probleme Vuletića, prije svega, zanimaju činjenice svijesti i unutarnji svijet likova koji se bore opstati u takvu okruženju.

Inspiracijske poticaje za njegov egzistencijalistički koncept kritika je tražila na raznim stranama: u Unamunovu tragičnom osjećanju života, u Camusovu poimanju apsurdna, u Mauriacuvim romanima koji tematiziraju noć duše i ponore u ljudima, pa čak i u Cioranovu postmetafizičkom beznađu. Osim toga na Vuletića su utjecale i poetike nadrealizma i magijskoga realizma što je, u susretu s već nabrojenim poticajima, donijelo posve osebujan, a kod nas rijetko viđen spoj. Dodamo li tomu i snažan emocionalni naboj u naraciji, snažnu ekspresivnost izraza te jezičnu

imaginaciju što povremeno prelazi i u sam egzibicionizam, dobili smo pripovjedača originalna i prepoznatljiva rukopisa.³

Motiv naslova ovoga romana semiotički i semantički zapravo se može promatrati na više razina. Uzme li se u obzir to da sunce predstavlja život, onda na prvoj razini govorimo o teškome (gorkome) životu općenito. To se odnosi na sve likove iz ovoga djela koji su determinirani mjestom rođenja u kojemu ništa ne uspijeva. S druge strane, Ivanku se na više mjesta izjednačava sa Suncem, pa se ta sintagma može odnositi i na Ivankin tragični život. Dakle, Ivanka je *gorko sunce*. No, s treće strane, Sunce je tu kao prirodan fenomen koji u dodiru s kamenom i kršem, a upravo je takvo Popovo polje, ubija sve pred sobom i dovodi do suše koja dalje unosi razdor među ljude toga kraja. Prema Miroslavu S. Mađeru: “Sunce je ono što neraskidivo povezuje nebo i zemlju i čovjeka za život.”⁴

Glavni lik ovakva romana i ne može biti nitko drugi nego žrtva – žena, jer je determinirana samom biološkom odrednicom i svojim postanjem. Sva njezina tragičnost proizići će iz njezine ženskosti, kriva – jer je živa? Ivankin tragični sukob sa svijetom izrasta iz odnosa prema muškome dijelu likova: ocu i Dinku te iz odnosa prema ženskomu dijelu: majci, jalovoj Zori i baki čijega se utjecaja intenzivno prisjeća u svojim solilokvijima. Strah od moralnih zakona te borba za opstanak dominantne su odrednice među likovima ovoga romana, a svima je zajedničko to da ostaju poraženi u svakome smislu te riječi, moralnome i fizičkome. Gorko sunce predstavlja tragični krug jer za likove ne postoji nikakva nada, nema pobjede, od svojega su rođenja osuđeni na propast. Iza svih ovih likova i njihovih priča krije se umjetnički sublimirana kritika patrijarhalnoga morala.

³ KREŠIMIR NEMEC, *Povijest hrvatskoga romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 146.

⁴ MIROSLAV S. MAĐER, “Anđelko Vuletić kao pjesnik Gorkoga sunca”, *Izabrana djela. Anđelko Vuletić, Gorko sunce*, VJEKOSLAV BOBAN (gl. ur.), Knjiga 1., Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, 2000., str. 9.

Ovo je samo jedno od mnogo mjesta na kojima se vide ironijski postupci u odnosu na biblijske motive i moralnost uopće. Kasnije se ispostavlja da su tri žene vidjele kako vojnici siluju Ivanku, ali su šutjele te ih Vuletić ironično naziva nijemim svjedocima. Na kraju romana Ivanka izvršava samoubojstvo tako što se utapa u čatrnji. Uzmu li se u obzir svi spomenuti parametri, može se zaključiti da jedan takav lik poput Ivanke i nije mogao imati sretan završetak.

U idejnome smislu riječ je, zapravo, o vječitoj temi tragičnoga sukoba jedinke i skupine koja tu jedinku naprosto “proždire” surovošću svojega morala, stegom, nepopustljivošću i bešćutnošću apsolutno zatvorene i “od Boga zaboravljene” zajednice. S moralnoga stajališta Vuletić propituje mogućnost, smisao i dosege ljudske slobode u uvjetima potpune prikraćenosti i oskudice jednoga primitivno organiziranog i u svakome pogledu turobnog i tegobnog života težaka s hercegovačkoga krša. (...) Vuletić je kao umjetnik ovdje osudio apsolutizam i isključivost svakoga morala uopće, samu tendenciju suzbijanja i kažnjavanja žudnje za životom od strane života i svijeta koji to, zapravo, niti nisu; koji su ironija i groteska samih sebe.⁵

U poetičko-stilističkome smislu roman je napisan stilom psihološkoga realizma s pokušajima poniranja u struje svijesti glavnih likova te s jakom leksičkom izražajnošću. Bogatstvo jezika kojim likovi kazuju sami sebe toliko je izraženo da taj realizam prelazi u briljantnu poetizaciju. Pripovjedačev glas gotovo da se i ne primijeti u ovakvu jakom ritmu unutrašnjih monologa koji se neprestano izmjenjuju u romanu. Zanimljiva je učinkovitost jezičnih lokalizama i prilagođenost rečenične kompozicije toku svijesti glavnih likova. Čitatelj stječe dojam da roman sam sebe pripovijeda. Također i dijelovi romana u vidu poetskih opisa vješto su i suptilno ukomponirani u silne unutrašnje monologe.⁶ To se najbolje može vidjeti na primjeru:

... zora će svakako gledati da odmah, čim se probudi, išne jednim zama-
hom svilenog platna, da pomete zakunjale, odvratnočađave muhe noći
što su se sjatile samo gdje još ne, pa i tu, na otvorenu ranu voila, koja mu
gori na vratu, još uvijek topla i vruća, kao da je to ubijen jazavac, onako
nemarno prebačen preko vrata, gdje dimi i klokoće; zato one što zastanu

⁵ Ž. Grahovac, *nav. dj.*, str. 12-13.

⁶ Usp. isto, str. 13.

u grlu petrolejke, u rukavima obješenih kaputa, u džepovima, u napuštenim mislima, u iscijedenom saću, u zalutalu glasu, u iščupanu krikui, u lulama koje su se davno s duhanom rastale, u pukotinama gdje se gadno šepure stjenice – sve one neće lako kliznuti pred vjetroz zore, zviždikom svitanja. Neće? Te prosute, leptiraste mačje kože? Crne, mrtve, a kad krenu, kad ih otvoriš iz vreće noći, navaliće življe od živih. One? Baljuci mraka! Divlja stada! Kad se rastrče pa opet splasnu kao voda jezerska.

Primjećuje se autorova želja da iz lokalnih odrednica izvuče univerzalno, uopćeno značenje, a to čini tako što iz života “običnih” ljudi predstavlja granične situacije u kojima do izražaja dolaze životinjski nagon čovjeka, primitivizam i beznade. Uzmli se u obzir teme koje roman obrađuje, defabulativnost u korist psihološkoga i socijalnoga komentara, brojna promišljanja o smislu života i opstanku općenito, može se zaključiti da ovaj roman sadrži psihološke, socijalne, ali i egzistencijalne elemente.

Jezičnostilska obilježja romana

Kada se govori o nečijemu stilu, to podrazumijeva izbor i način na koji se nešto donosi, odnosno postoji mogućnost izbora.

Pojam izbora izravno je povezan s ekspresivnošću i temelji se na pretpostavci da onaj koji piše uvijek ima mogućnost izabrati jednu od nekoliko inačica koje na različite načine iskazuju istu stvar. Taj je izbor između dviju ili više inačica određen ekspresivnom vrijednošću svake od njih, a odabrat će se ona čiji emotivni prizvuk najviše odgovara cilju izraza.⁷

Svakodnevno čujemo riječ *stil*, stil života, mode, odjeće, ponašanja itd. Analogijom prema nekoj uopćenoj definiciji stil u jeziku bio bi način na koji izražavamo određeni sadržaj, odnosno način pisanja nekoga pisca, pravca itd.⁸

⁷ IVONA BAKOVIĆ, “Stilizacija usmenoga govora u prozi u trapericama”, *HUM*, god. 16 (2021.), br. 25, str. 8.

⁸ Usp. MARINA KATNIĆ BAKARŠIĆ, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001., str. 20.

Književnoumjetnički stil je koji “odlikuje širina, slojevitost i koloritnost leksičkog sistema”⁹. Upravo ono što karakterizira Vuletićev stil pisanja jesu brojni poetizmi, kićenost, gomilanje epiteta, neologizmi, tuđice, elementi usmene književnosti te brojne stilske figure. Kao što su mnogi kritičari kazali za njega, on je pjesnik proze. Posebno je zanimljiva njegova sklonost upadanju u običan govor ljudi s autorskim literarnim pristupom. Jedan lik kojemu su strane civilizacija, higijena, umjetnost i kultura odjednom progovara jezikom obrazovana pripovjedača, i to pjesnika. Naime, ako neki od likova vidi nešto poznato ili evocira neku uspomenu, odmah metodom asocijacije progovara jezikom pjesnika. Poetski komentari najčešće su izraz stanja i zbivanja u ličnostima. Mogu se nazvati pjesmama u prozi.

*O, ljudi, o razapeta sunca, o nebo,
zategnuto s brda na brdo. [...]*
Ja sam rmbač. Nigdjeiniko.
Osuđenik.
U ovom kamenu. Na ovom putu.
Golem. Putnik samo.
Žedan i u grobu.
Gladan i u utrobi majčinoj.
Da, u utrobi... Tamo sam još počeo u patnje
gaziti.
Kroz koje se i danas vučem.

Česta su stilska sredstva u službi dočaravanja i uvjeravanja čitatelja. Zastupljeni su neobični epiteti poput *gološijasta*, *gorkoriđe*, *vitorebre*, *čorkoljive*, *žutotružne*, *forkuljast*, *glodarke*, *žalosnoriđa*. Sve ono što karakterizira hercegovačkoga čovjeka prisutno je i kod Vuletićevih likova. Dakle, jezik vrvi turcizmima i germanizmima, što je lako shvatiti poznaje li se povijest toga kraja. Kada je riječ o sintaksi, karakteristično je gradacijsko nizanje dugih rečenica koje nakon toga prekida jednom riječju i tako dobiva na dramatičnosti. Njegov je izraz zgusnut i metaforiziran. Na mnogim mjestima u romanu teško je odgonetnuti gdje

⁹ BRANKO TOŠOVIĆ, *Funkcionalni stilovi*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz, 2002., str. 135.

prestaje govor likova, a gdje počinje govor univerzalnoga pripovjedača, tj. samoga autora. Koristi se i obrnutim redom riječi u svrhu ritmičnosti: "... kud se ovo danas svijet okreće, šta hoće se, za koga, u čije ime, za čije zdravlje sva zvone zvana ta..."¹⁰

Važno je istaknuti tehniku emocionalne korelativnosti, dakle pojavu da opis prirode odgovara unutrašnjemu stanju lika. Na samome početku romana pripovjedač ekspresionistički opisuje krajolik Popova polja kao nemilosrdna kraja u kojemu je teško opstati. Već takvi opisi upozoravaju na neprijateljski teritorij i time kao da se upozorava čitatelj da će se takva atmosfera protezati u cijelomu romanu.

A još gorio krš, zapaljen sad žutim plaćem sunca. Gološijasta brda propela u nebo, klekla drača, mahovine rasplele gorkoride kose: vapi se za kišom.

Uzalud.

Dahtale bjelouškaste, kržljave kuće pločare, u ropac žeđe zakovala vito-rebre međe, dimio kamen kao mrtvo ognjište; grko se, nasilu, i više ih proksa smijao pelinov žbunj, pepeljast i žgoljav.

Ništa.

Nadalje, inkorporiranjem usmene književnosti, odnosno usmenih predaja (npr. o hajducima), kratkih aforizama, izreka, frazema, a posebice vulgarnih usmenih pjesama, Vuletić daje autentičnost svomu djelu. Nekoliko primjera kratkih usmenih pjesama karakterističnih za hercegovačko podneblje:

*Zori noge počele klecati;
Vrane grakću: skoro će krepati!*

*Dok si bila ..., valjala si svima;
Sad, matora, prispjela si psima!*

*Traži starca, nisi za bećara,
Bećar hoće ledinu da para!*

¹⁰ Isto, str. 208.

*Jesen prođe, na snijeg krv pada,
Galicijom, tužan, gazim sada!*

*Kućo moja, karaj Popova polja,
Vremena mi kad će doći bolja?*

*Gradom Peštom Dunav se bjelasa:
Mađarice – cure slatkog glasa!*

*Ljubio sam, falilo mi nije,
U mostaru, kod stare ćuprije!*

*Duni, vjetro,
Ozdo, sa Neretve...!*

*Njega mladog oženila majka
Crnom zemljom i travom zelenom;
Crna zemljo, ne budi mu teška,
Rosna travo, budi mu zelena!*

U romanu gotovo da ne postoji nijedna rečenica koja ne obiluje usporodbama, metaforama, epitetima. Česti su i eliptične rečenice, gradacija, onomatopeja, personifikacija, ironija, sarkazam itd. Monolozi su likova nervozni, kaotični, grozničavi te ekstatični. Prate ih neuredna sintaksa i bogatstvo interpunkcije.

Bože, grome, o nebo, plani! Navalite sve crne jeseni, svi žuti vjetrovi! O, kiše, što žeđ sapirete! I ja sam jedna žeđ! Odnosite me, zgazite. E, da je samo saprati! Ja sam iste večeri, odmah, sve što se moglo sapunom i lukšijom, pijeskom i ugljvljem. A sad treba čupati, odgultiti. Kao pijavicu konju ispod jezika. Da je pijavica! Da je lišaj! I bršljan oko hrasta da je! Već,... već, o povraćam, bljujem, stomak mi se uzburkao, vri, ključa, ... promiješao sa, o... već crna mačka s kandžama duboko urivenim u meso. Mačava? Ne, to bi se i moglo pregorjeti. Žaba! Pjegava! Kao vlat nedozrelog sijerka! Kakvi! Kao osušena balega. Oh, oh...kao što jesu svi takvi: kokošari, jajari, pužari, mačkari, psetai, kukčari, ježari, zmijokusci. Kakva su im samo crijeva. Uh, kako više ne mogu da povratim...

U ovim primjerima vidljivo je da je Vuletić originalan pisac koji je donio nešto novo u hrvatsku, odnosno bosanskohercegovačku književnost.

Njegov je stil građen na leksičkim opozicijama, odnosno jezik neobrazovanoga sloja ljudi suprotstavljen je poetizmima, usporedbama, metaforama itd.

Analizira li se roman s razine tekstualne stilistike, steći će se cjelokupan dojam o književnome tekstu. “Stil pojedinoga pisca čini i karakterističan odabir i način uporabe stvaralačkih postupaka i stilskih izražajnih sredstava u oblikovanju književnoga teksta.”¹¹ Uzme li se u obzir ova definicija, onda se Vuletić, prije svega, može nazvati epičarom. U *Gorkome suncu* on nije ni romanopisac ni pripovjedač, nego pjesnik koji kazuje o prilikama i sudbinama ljudi hercegovačkoga podneblja. Ta epska crta njegova pričanja, razvijena na razini moderna senzibiliteta, čini temeljnu polaznu orijentaciju za razumijevanje ovoga romana.

On je epski pjesnik po svojoj distanciranosti od likova i događaja u ovome djelu. Ta je razdaljina velika u općenitu smislu u prikazivanju univerzalne tragične sudbine ljudi, teška položaja žene u društvu, silovanju, nemogućnosti zadovoljavanja osnovnih egzistencijalnih potreba, odlaska domaćih ljudi na rad u Njemačku i Dalmaciju te odlaska mladića u rat iz kojega se ne vraćaju. Koliko god se ta razdaljina činila dalekom, ona je opet i dovoljno bliska da kazivač, a i čitatelj s njim, osjeti i doživi takav život, atmosferu i boju tih vremena. Isto tako, važno je naglasiti da autora ne zanimaju prethodno navedeni događaji u smislu uvod – zaplet – vrhunac – rasplet – kraj, nego je njemu kao izvrsnu psihologu bitan psihički i socijalni komentar svih tih događaja. Psihe koje on proučava neprestano su u opozicijskome odnosu između želje i moći, a ta disonantna nota uzrok je tragičnosti ili tragične komičnosti.

Čini se kako Vuletiću nije dovoljno da se od likova i događaja u djelu distancira kazivanjem u trećemu licu, nego on između sebe kao fiktivna autora i tih događaja stavlja još nekoliko lica, tako da se sama fabula prelama iz viđenja jednoga lika u drugo, iz jednoga kazivanja u drugo, pa se time dobiva na subjektivnosti. Nakon svih kazivanja moguće je da čitatelj osjeti bliskost prema tim likovima jer se stječe dojam kao da

¹¹ BRATOLJUB KLAJIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1988., str. 1267.

je *saslušao* priču i razloge zašto su postupili kako jesu u određenome trenutku.

Kao i svi epski kazivači, i Vuletić u ovome svijetu vidi iskonsku borbu između dobra i zla, između života i ništavila. Ta nerazumljiva igra antonimskih temelja svijeta i života ostavila je trag i na Vuletićeve izrazu. Naime, sprege riječi i stilizacija rečenica u obliku kontrasta, pretjerana uporaba atributa, igra riječi, ritmičnost, poetičnost, metaforičnost, gradacijsko gomilanje izraza te neologizmi čine jednu od osnovnih izražajnih crta njegova stila. Neke od ovih elemenata mogu se primijetiti u sljedećemu ulomku:

Bog nas je raspeo. I raspleo. Klanac nezagrađen na našoj međi ostavio. I šta sad? Svatko ulazi. Svatko pase. Kako se zgraditi kad si razgrađena rođena? Tako ti je. Zar ti nisi tako dok si mogao? Drača na klancu, (suknja preko koljena), svejedno, obilaziš, zalaziš, vraćaš se, pretvaraš se u leptira: ne bi li lepetom krila. U zrikavca: ne bi li i mozak dosadom prekopao; u goluba: imaš lijep krov, od svakog si viši, međ svima najljepši, gučeš samo, plavo perje, šta će joj druga streha; onda, kada dođe stani-pani, u bika: i, tog je rog, snaga na nos udara, bacaš draču, naviljke drače, ledine razoriš, stogove rasperjaš, plot pukne, suknja vrisne! I šta ima tu više? ... A nismo ni mi samo prevaljene vreće! Na koje pada mrtvo kamenje, tu ostaje i tu se topi. Ni zaklane ovce, ni slamarice. Koje treba protresti pa ostaviti opet da leže kao i prije. Da ležimo samo! A raspete jesmo! I oborene! Da bi se obarale.

Što se tiče imena likova, može se zaključiti da su karakteristična za Hercegovinu: Stojan, Marija, Ivanka, Stanko, Dinko, Ante, Jure i Zora. Osim toga nemaju drugih konotacija. U najširem smislu mogla bi se analizirati imena Stojan i Zora. U korijenu imena Stojan glagol je *stojati* koji označava mirovanje u određenome položaju. Semantički bi se to moglo povezati s njegovom funkcijom, odnosno patrijarhalnim društvom, te bi on kao takav mogao simbolizirati čvrst, nepromjenjiv sustav društva. "Ime Stojan je staro slavenosrpsko zaštitno ime. Izvodi

porijeklo od korijena *stojan*, *stojni*, *stojati* u značenju *siguran*, *čvrst*, *postojan*, koji se ne krši, ne lomi.¹²

S druge strane, ime *Zora* označava *svitanje*, *zoru* ili *rađanje* novoga dana, a to bi u širem smislu bilo *rađanje* novoga života. Ako se uzme to značenje riječi, onda je ime *Zora* u paradoksalnu odnosu s istoimenim likom u *Gorkome suncu* ako se zna da se *Zora* bavila ubijanjem nerođene djece, novoga života. *Vuletić Zori* daje i nadimak *Maćava*. Naime, društvo ju je prozvalo tim imenom jer je bila nerotkinja. U imenu se može očitati odnos društva prema ženama, a posebno ženama koje, prema takvu poretku, nisu u mogućnosti ispunjavati svoju osnovnu funkciju, a to je reproduktivna uloga. Ovo je pejorativno nadijevanje nadimaka ženama karakteristično za takav društveni poredak, ali se može povezati i s usmenom književnosti koja je također jedna od bitnih karakteristika *Vuletićeva* književnog izraza. "Zar je to istina, *Maćava*, govori, da svemu kraju učinim, i ...! – zagleda se u *Zoru* koju su, budući da je bila nerotkinja, zvali 'maćava', - ... ako i ti budeš tamo što mutila, navodila jedno na drugo, ložila vatru na slami, ili ... *Zijevaj!* Što si se skukavičila tu kao lanjska balega pod snijegom!"¹³

Govor likova se, prije svega, ostvaruje u tzv. slobodnom neupravnom govoru, u kojemu dolazi do miješanja elemenata jednoga i drugoga govora. Na mnogim mjestima u romanu teško je odgonetnuti gdje prestaje govor likova, a gdje počinje govor univerzalna pripovjedača, tj. sama autora. Jezik cijeloga romana podređen je govornoj karakterizaciji likova radi boljega slikanja emocija, prirode rastrzane između želja i mogućnosti. Samim izborom leksika, žive narodne riječi vezane u unutarnje i vanjske monologe, roman je približen široj čitateljskoj publici. Tijekom cijeloga romana većinom su zastupljeni unutarnji monolozi, dok su dijalozi nešto rjeđi, a autor ih koristi kada neka situacija dolazi do vrhunca ili kada se čitatelju treba otkriti neki dio slagalice. Pripovijedanje koristi samo u službi slikanja unutarnjega stanja lika, odnosno za uvođenje lika na *scenu*.

¹² "Stojan", *Knjigaimena*, <<https://www.knjigaimena.com/?znacenje-imena-Stojan>> (5. rujna 2022.).

¹³ V. BOBAN, *nav. dj.*, str. 10.

U cijelome djelu provlači se ironija. Posebno je eksplicitna na mjestima kada lik Stojana govori o vjeri, dok se na ostalim mjestima imanentno provlači kao metatekstualna stvarnost. Vuletić na više mjesta ironizira katolike, a takve rečenice uvijek izgovara upravo Stojan koji je predstavljen kao ortodokсни katolik:

A zar kurve u Dubrovniku suosjećaju? Crkavao sam ja na Lapadu pored njih, kad sam radio na Imperialu, da... "Svi su ljudi..., svi su katolici, pogotovu, vaša su braća. Volite ih i ljubite.", tako reče svećenik prekjuče za vrijeme mise, a meni dođe da izađem, da vrisnem: "O ljudi, šta slušate. Kakva braća! Ja od osamnaest stajao više jedne, na zidu, dok ju je pas... Na plaži, a ona mu dala ručak koji ja nikad ni na Božić nisam nigdje vidio, a kamoli tako. Baš tako. A ja bio jednako hladan: i kore hljeba, i nje. A ona je psu: na! Katolkinja!"

Svijet u *Gorkome suncu* svijet je mržnje i nasilja. Zatočen je u asketski kršćanski moral u kojemu su suzbijeni svi ljudski nagoni, normalne reakcije, toliko da sve zamire u čovjeku. Vuletićev čovjek opterećen je i pritisnut religijom, a ne spašen u svojoj vjeri, što je zaista paradoksalno s obzirom na to koliko likovi i to društvo inzistiraju na pravome katoličkom moralu.¹⁴

Gorko sunce ispunjeno je poetskim živim slikama i pjesničkom rječitošću toliko da su gotovo sve sintagme u opisima sastavljene od potpuno nepovezanih riječi po semantici (npr. *paučina mraka*), a opet su tako harmonične i složne. Ono što je bilo inovativno u hrvatskoj književnosti za pedesete godine 20. stoljeća sigurno su bili specifični dijalozi i monolozi likova. Vuletićevi likovi progovaraju znakovito i metaforički, premda je sadržaj tih razgovora/govora primitivan i psovački.

Ovakva posebna građa romana te brojni poetski komentari zasigurno su ono što će čitatelja uvijek asociirati na *Gorko sunce*. Uzmu li se u obzir prethodno nabrojane karakteristike koje se nižu u čitateljevoj svijesti tijekom čitanja, može se zaključiti da čitanje ovakva djela zahtijeva potpun intelektualni angažman te se stvara određen model čitatelja.

¹⁴ Usp. SAVO VUČIĆ, "Čovjek između trpnje i pobune", *Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga. Anđelko Vuletić, Gorko sunce, Gramatika ili progonstvo, Putnik na svoju odgovornost*, KASIM PROSIĆ (gl. ur.): Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 8.

Jezičnostilska analiza

U ovome dijelu rada analizirat će se jezičnostilske jedinice s obzirom na jezične razine. “Medij književnosti jest jezik; i književnost je toga, osobito danas, i te kako svjesna; pa što god pjesnik ili pisac činili, oni to čine u jeziku i s pomoću jezika. Odatle i jednostavnim silogizmom stečeno opravdanje lingvističkoga pristupa književnome tekstu.”¹⁵

Ako je poznato da grafostilistika promatra sve postupke i sredstva koji mogu postati stilogeni na grafičkome planu, onda su oni kod Vuletića itekako zastupljeni. Još se mogu promatrati kao stilska poigravanja pravopisnim pravilima. U ovome djelu to posebno dolazi do izražaja u korištenju trotočke: *a sad... , I ništa drugo! , Hm... , Zar je to istina, Mećava?...* Naime, gotovo da ne postoji monolog ili dijalog u kojemu nema trotočke koja označava zbunjenost, razmišljanje ili stanku u govoru. Dosta je zastupljena uporaba crtice u funkciji iznenadne pauze kao i rastavljanja upravnoga govora od neupravnoga, primjerice: *Je li to baš tako, Maćava, govori, da svemu kraj učinim, i...! – zagleda se u Zoru koju su, budući da je bila nerotkinja, svi zvali “maćava”... , Uvriježile se. – Što ćeš?... Neću! Rekla sam ti šta treba da radiš. Nisi dijete. Idem! – prelomi se... Tako pisac postiže ritmičnost rečenice. Dijelove proširene rečenice koje želi istaknuti odvaja točkama. Nisu rijetke ni riječi i sintagme koje piše zajedno, npr. *usebi, nigdjeinitko, voljeću, daćemo* itd. Što se tiče pisanja maloga i velikoga slova, Vuletić koristi veliko slovo u onim dijelovima kada Ivanku uspoređuje s nekim prirodnim pojavama ili fenomenima: “Najkraćim putem doći do izvora Sunčevoga šuma. Makar koliko je stajalo, makar šta izgubila. A ništa ne može izgubiti. Za Suncem se i ide da postane ljepša, čednija, draža. Sunčanija! Jer – na Sunčane obale svatko hrli. Pa eto, razmišljaj uvijek o Suncu; kad ti se muškarac približi – najviše!”¹⁶*

Na fonostilističkoj razini može se primijeniti sve ono što se može primijeniti pri analizi lirske pjesme. To će se najbolje vidjeti na sljedećemu ulomku: “O, ljudi, o razapeta sunca, o nebo, zategnuto s brda na brdo.

¹⁵ KRUNOSLAV PRANJIĆ, *Jezikom i stilom kroza književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 9.

¹⁶ V. BOBAN, *nav. dj.*, str. 56.

[...] Ja sam rmbač. Nigdjeiniko. Osuđenik. U ovom kamenu. Na ovom putu. Golem. Putnik samo. Žedan i u grobu. Gladan i u utrobi majčinoj. Da, u utrobi... Tamo sam još počeo u patnje gaziti. Kroz koje se i danas vučem.“¹⁷

Primjećuje se da su zastupljene figure dikcije: u prvome dijelu to je asonanca, odnosno ponavljanje samoglasnika *o* i *u*, a u drugome aliteracija u obliku glasova *č* i *r*. Ponavljanje određenih glasova preusmjerava pozornost sa značenja riječi na jezični izraz. Ovaj ulomak romana samo je reprezentativan uzorak ostalih ulomaka jer se gotovo svi mogu promatrati na isti način.

Najzanimljiviji dio jezičnostilske analize bili bi morfostilemi. Oni stvaraju neobičnosti na polju morfologije, dakle u praksi su to neobično tvorene riječi u svrhu očuvanja ritma rečenica ili drugih stilskih potreba. Kada je riječ o zastupljenosti pojedinih vrsta riječi, može se zaključiti da su najzastupljeniji pridjevi i glagoli. Posebno su neobični opisni pridjevi poput *gološijasta*, *gorkoriđe*, *vitorebre*, *čorkoljive*, *žutotužne*, *žalosnorida* itd. Takvi su pridjevi u službi dočaravanja i uvjeravanja čitatelja. Zanimljiva je uporaba upitne zamjenice što koja se ne koristi uvijek jednako. Naime, kada se koristi u svojoj osnovnoj službi, u službi pitanja, njezin je oblik šta, a kada se koristi kao veznik odnosnih rečenica, pisac je koristi u osnovnome obliku što. “Reći ću joj ono što moram, što jest. Što drukčije ne može: da nemam drugog izlaza, da moram, šta kažem: da moram? ... da hoću! ... i da idem ujutro rano na zbornu mjesto, da... Ljubav se tim ne gazi. Ne gasi. Voljeću Ivanku i dalje.“¹⁸

Što se tiče odstupanja u konstruiranju rečenice, promatrat će se sintaksostilemi. U ovome romanu to se može promatrati u poretku rečeničnih dijelova, kao što su navođenje predikata prije subjekta, objekta i priložnih oznaka prije glagola te igranje s enklitikama, dakle sve što odstupa od neutralna reda riječi. Zatim su tu figure konstrukcije: elipsa, asindeton, polisindeton, inverzija i retoričko pitanje. Solar navodi kako “svako odstupanje od prirodnoga reda riječi izaziva određen učinak

¹⁷ Isto, str. 22.

¹⁸ Isto, str. 114.

na čitatelja¹⁹. Mjesto na kojemu se određena riječ nalazi nije slučajno. Značenje riječi nije samo ono što ona znači kao samostalna riječ, nego ono ovisi i o mjestu na kojemu se nalazi u odnosu na druge vrste riječi. Često je i gradacijsko nizanje dugih rečenica koje nakon toga prekida jednom riječju i tako dobiva na dramatičnosti. “A još gorio krš, zapaljen sad žutim plaćem sunca. Gološijasta brda propela u nebo, klekla drača, mahovine rasplele gorkoriđe kose: vapi se za kišom. Uzalud. Dahtale bjelouškaste, kržljave kuće pločare, u ropac žeđe zakovala vitorebre međe, dimio kamen kao mrtvo ognjište; grko se, nasilu, i više ih proksa smijao pelinov žbunj, pepeljast i žgoljav. Ništa.”²⁰

Leksikostilemi su tu radi boljega doživljaja i slikovitosti. Osim morfostilističkoj razini, i ovdje pripadaju novotvorenice: *zbjeh, rmbač, gološijasta, gorkoriđe, vitorebre, čorkoljive, žutotužne, žalosnoriđa* itd. Što se tiče leksikostilistike, sve ono što karakterizira hercegovačkoga čovjeka prisutno je i govoru Vuletićevih likova. Dakle, jezik je prepun turcizama (*kidisati, čošak, zeman, komšije, kapije*) i germanizama (*bauštelati, remen, friško, majstor*), što je lako shvatiti poznaje li se povijest toga kraja. Nadalje, prisutni su narodni frazemi sintagme: *šutjeti kao grob, imati/nemati obraza, nastaviti u sebi, dignuti krov, pomoliti glavu, utjerati vruga u vreću, kamen po kamen brdo premjestiti, kroz svaku bravu provući kravu, zmiji rogove nataknuti, jaje potkovati, u jalove koze mlijeka namamiti*; i narodni frazemi rečenice: *Bogu dušu, Bog je neće. Krv krvi krv zove. Bolje ikad nego nikad. Malo radi, malo kradi, malo će i Bog dati.*

Na ovoj razini ponovno se javlja jedan od vidova preregistracije. Naime, ovaj književni tekst iz razgovornoga stila preuzima brojne vulgare i psovke, npr.: *kopilad, kopiljara, ofucača, kurva pišulja, kučka* (pogrdni naziv za ženu), *..bem ti sveca pasjeg* itd. Više je razloga zašto Vuletić koristi ove emocionalno-ekspresivne izraze. Na prvome mjestu to radi da bi Stojana prikazao kao primitivna hercegovačkog čovjeka sklona nagonima, a na drugome da bi njima još bolje dočarao situaciju. Koristi ih uglavnom kada se događa kulminacija neke situacije. U ovim

¹⁹ MILIVOJ SOLAR, *Teorija književnosti*, XX. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 82.

²⁰ V. BOBAN, *nav. dj.*, str. 11.

primjerima vidljivo je da je Vuletić originalan pisac i, usporedi li se *Gorko sunce* s drugim njegovim djelima, može se primijetiti da je tijekom desetljeća ostao dosljedan svomu prepoznatljivom stilu.

Zaključak

Vuletić, iako vrhunski prozaist, koji je ostao vjeran svomu stilu od prvoga do zadnjega romana, danas je najpoznatiji kao pjesnik. Njegov je stil originalan i poetičan. Karakteriziraju ga prožimanje poezije i proze, vulgarizmi, gomilanje usporedbi i pretjerana kićenost izraza. U govoru likova prisutne su tuđice, uglavnom turcizmi i germanizmi, što je lako shvatiti poznaje li se povijest toga kraja. Njegov je izraz zgusnut i metaforiziran. Na mnogim mjestima u romanu teško je odgonetnuti gdje prestaje govor likova, a gdje počinje govor pripovjedača. Ako se ovaj njegov prvi roman usporedi s ostalim djelima, može se zaključiti da je ostao dosljedan svomu stilu koji je razvio još za vrijeme studentskih dana.

Anđelko Vuletić pjesnik je koji piše romane, a poezija, ako je prava, prozi je najjača strana. Iako se može primijetiti da je determiniran mjestom rođenja te je, stoga, manje zastupljen i poznat široj čitateljskoj publici od drugih hrvatskih književnika, činjenica je da je ovaj književnik više cijenjen u Francuskoj nego u Hrvatskoj. Ipak, zbog svoga talenta i originalnosti neosporan je njegov doprinos hrvatskoj književnosti.

Literatura

- BAKOVIĆ, IVONA, “Stilizacija usmenoga govora u prozi u trapericama”, *Hum*, god. 16, br. 25, str. 7-19.
- BOBAN, VJEKOSLAV (ur.), *Izabrana djela. Anđelko Vuletić, Gorko sunce*, Knjiga 1., Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, 2000.
- GRAHOVAC, ŽELJKO, *Anđelko Vuletić. Pjesnik žedi i poruge*, Grafex, Mostar, 1998.
- KATNIĆ BAKARŠIĆ, MARINA, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001.

- KLAJČIĆ, BRATOLJUB, *Rječnik stranih riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1988.
- *Knjigaimena.com*, <<https://www.knjigaimena.com/?znacnje-imenastojan>> (5. rujna 2022.).
- MAĐER, MIROSLAV S. “Anđelko Vuletić kao pjesnik Gorkoga sunca”, VJEKOSLAV BOBAN (gl. ur.), *Izabrana djela. Anđelko Vuletić, Gorko sunce*, Knjiga 1., Naklada Jurčić d.o.o., Zagreb, 2000.
- MANDIĆ, IGOR, *Književno (st)ratište*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1998.
- NEMEC, KREŠIMIR, *Povijest hrvatskoga romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
- PRANJIĆ, KRUNOSLAV, *Jezikom i stilom kroza književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- SOLAR, MILIVOJ, *Teorija književnosti*, XX. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- TOŠOVIĆ, BRANKO, *Funkcionalni stilovi*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Graz, 2002.
- VUČIĆ, SAVO, “Čovjek između trpnje i pobune”, *Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga. Anđelko Vuletić, Gorko sunce, Gramatika ili progonstvo, Putnik na svoju odgovornost*, KASIM PROSIĆ (gl. ur.), Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 5-17.

Review article

Received on March 25, 2022

Accepted on May 10, 2022

MARIJA VUKOJA MIKULIĆ – JOSIPA ŠUNJIĆ

University of Mostar, Faculty of Humanities and Social Sciences

marija.vukoja@ff.sum.ba – josipa.sunjic@ff.sum.ba

LINGUISTIC AND STYLISTIC ANALYSIS OF THE NOVEL *GORKO SUNCE*

Abstract

Andelko Vuletić is a poet, storyteller, playwright and translator from Bosnia and Herzegovina. He chooses the areas of Herzegovina, where the playfulness of the expressionist vision is realized, as the mythical and real setting of his novels. The narrative-confessional tone prevails in the composition and form of his novels and thus intimate view of things in the characters. The main part of the plot is related to the fate of the main character, and by speaking in the first person, which is very common for Vuletić's characters, the character often takes over the role of the storyteller, although he already exists in the form of a reliable storyteller. This paper will show the basic linguistic and stylistic features of the novel *Gorko sunce*. It will analyze specificities at the semantic, semiotic and stylistic level and point out the most significant linguistic and stylistic units (phonostylistic, morphostylistic and syntaxostylistic).

Keywords: *Gorko sunce*; analysis; linguistic and stylistic features; linguistic and stylistic units